

ISSN 1392-0391

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

5

Simonas Daukantas

Vilnius

VILTIS

1993

UDK 947. 45: 929 Daukantas
Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

Sudarytojai:

Giedrius Subačius
Egidijus Aleksandravičius
Egidijus Motieka
Rimantas Miknys

Recenzavo

hab. dr. *Vytautas Vanagas*

Leidinį parengti talkino

Raimundas Lopata
Vladas Sirutavičius

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJS	7
<i>Elmantas Meilus</i> APIE DAUKANTŲ GIMINĘ	8
<i>Roma Bončkutė</i> PIRMOJI LIETUVIŠKA ISTORIJA: DU SIMONO DAUKANTO "DARBŲ" RANKRAŠČIAI	50
<i>Giedrius Subačius</i> SIMONO DAUKANTO POŽIŪRIS Į BENDRINĘ KALBĄ	63
<i>Saulius Pivoras</i> "VARGO PELĖ": LIETUVOS NACIONALINĖS ISTORIOGRAFIJOS PRADININKAS SIMONAS DAUKANTAS	69
<i>Vytautas Berenis</i> SIMONO DAUKANTO IR JUOZO JAROŠEVIČIAUS ISTORINĖS LIETUVOS SAMPRATA	90
<i>Zigmantas Kiaupa</i> SIMONO DAUKANTO PARENGTI LIETUVOS METRIKOS MEDŽIAGOS RINKINIAI	104
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> SIMONO DAUKANTO KNYGŲ LEIDĖJAS KSAVERAS KANAPACKIS	118
<i>Kazys Grigas</i> BELETRISTINIO IR MOKSLINIO STILIAUS PRADAI SIMONO DAUKANTO "BŪDE"	133
<u>Vytautas Jurgutis</u> SIMONO DAUKANTO "DAINĖS ŽEMAIČIŲ"	142

II. RECENZIJOS	159
<i>Giedrius Subačius</i> KNYGA DAUKANTO BIČIULIAMS (EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS. PRIEŠ AUŠRĄ: JAUNIEJI DAUKANTO BIČIULIAI. – VILNIUS: ŽALTVYKSLĖ, 1990. 190 P.)	160
III. PUBLIKACIJOS	168
SIMONO DAUKANTO RAŠYTI PRAŠYMAI <i>Parengė Vytautas Merkys</i>	169
IŠ TRIJŲ SIMONO DAUKANTO UŽRAŠŲ KNYGŲ <i>Parengė Roma Bončkutė</i>	195
SIMONO DAUKANTO ŽEMAIČIŲ PRIVILEGIJŲ RINKINIO PRATARMĖ <i>Parengė Zigmantas Kiaupa</i>	207
SIMONO DAUKANTO 1842 M. RUGSĖJO 9 D. LAIŠKO TEODORUI NARBUTUI PRIEDAI <i>Parengė Zigmantas Kiaupa</i>	226
<i>Saulius Žukas</i> PIRMASIS DOKUMENTŲ RINKINYS APIE SIMONĄ DAUKANTĄ "MEDEGA S. DAUKANTO BIJOGRAFIJAI" (1898 M.)	246
STRESZCZENIE	387
SUMMARY	394
ZUSAMMENFASSUNG	401
PENKTOJO TOMO AUTORIAI	409
ASMENŲ RODYKLĖ	411
VIETŲ RODYKLĖ	420

Lietuvių atgimimo istorijos studijos 1993

T. 5

Simonas Daukantas

BELETRISTINIO IR MOKSLINIO STILIAUS PRADAI SIMONO DAUKANTO "BŪDE"

Kazys Grigas

Visi Simono Daukanto biografai ir veiklos vertintojai pirmiausia jį mini kaip istoriką, o kalbinius, tautosakinius, ūkinio šviečiamojo ir pedagoginio turinio darbus nurodo kaip antrinius, lyg ir papildomus užsiėmimus. Tačiau ne visuomet jis prisimenamas kaip literatas, nors tikrai yra vertas lietuvių istorinės prozos pradininko vardo. Ir ne bet kokio, o talentingo, nepakartojamo lietuvių istorinės beletristikos istorijoje išsiskiriančio savitumu. Jo aprašyti Lietuvos girių vaizdai, istorinių asmenų portretai, kruvinių mūšių paveiksai ir daug kitų epizodų žavi ne tiek istorinės tiesos tikrumu, kiek meninio žodžio įtaiga ir pasakojimo emocijumu. Troškimas įkvėpti skaitytojų pasididžiavimą tautos praeities didingumu ir tikėjimą jos šviesesne ateitimi buvo toks stiprus, kad kalbėti vaizdingai ir emocijgai jam rūpėjo, ko gero, labiau, negu dėstyti plikus faktus. Praeities darbai ir žygiai, aprašyti jo plunksna, turėjo tapti ateities vizija, patriotinių siekimų įsikūnijimu, ir beletrizuotas pasakojimas tam labiausiai tiko.

Bet kartu Daukantas stengėsi būti ištikimas ir faktų tiesai, iš įvairiausių šaltinių rankiojo duomenis, jais rėmėsi. Ne visa turima informacija jį įtikino: vienų šaltinių žinios jam buvo parankios, atitiko jo susikurtą istorinio vyksmo sampratą, kitus teko koreguoti ar bandyti paneigti, bet kiekvienu atveju jo elgtasi sąžiningai, taip, kaip romantizmo idėjų įkvėptam istorikui atrodė. Ir čia nori nenori teko žiūrėti dokumentinio tikslumo, kalbėti mokslinė, ne meno kalba. Tokį stiliaus dvilypumą matome ir politinei istorijai skirtuose istorinių veikalų skyriuose, ir kultūros istoriją aiškinančiose "Darbų" bei "Istorijos žemaitiškos" padalose, ir pagaliau iš šių padalų išaugusiame kūrinyje "Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemai-

čių"¹. Ši knyga, deja, vienintelis istorinis veikalas, išėjęs Daukantui esant gyvam, turėjo parodyti lietuvių dvasinės ir materialiosios kultūros vaizdą. Joje šalia duomenų, surankiotų iš įvairių spausdintų šaltinių, Daukantas sutelkė daug gyvosios kalbos ir tautosakos faktų ir jais taip pat vadovavosi. Patarlių, priežodžių, frazeologizmų čia daugiausia. Šio tipo tekstai buvo autoriaus dėstomų žinių patikrinimo ir motyvavimo priemonės ir kartu viena iš Daukanto kalbinės raiškos sudėtinių dalių. Dvejopas šių kalbos elementų vaidmuo, pastebimas "Būde", ir bus aptariamas šiame straipsnyje.

Rašydamas "Būdą", Daukantas turėjo pirmtakų, aprašiusių lietuvių buitį, darbus, papročius, apeigas, senąją religiją. Savo tematika ir atskirais lietuvių kultūros vertinimo kriterijais "Būdas" artimas T. Lepnerio "Prūsijos lietuviui"², paskelbtam šimtmečiu anksčiau už "Būdą" (1744), o parašytam dar pusšimčiu metų prieš tai. Daukantas šią knygą turėjo, ja "Būde" daugeliu atvejų rėmėsi, iš jos citavo. Turėjo jis nusirašęs Lepnerio apraše atskiru pluošteliu paskelbtas patarles ir priežodžius ir kelis iš jų taip pat citavo. Atrodo, Daukantui turėjo patikti Lepnerio palankumas lietuviams ir jų kultūrai. Dar artimesnis galėjo jam būti M. Pretorijaus dvitomis veikalas apie Mažosios Lietuvos lietuvius, pavadintas "Prūsijos įdomybėmis"³. Tačiau sutrumpinta šio kūrinio redakcija buvo paskelbta tik po Daukanto mirties (1877), o rankraštis, Daukanto laikais gulėjęs Karaliaučiaus archyve, buvo jam sunkiai prieinamas. Vis dėlto Daukantas buvo su juo bent kiek susipažinęs, ir keliais atvejais "Būde" juo rėmėsi. Tai lyg ir patvirtintų A. Janulaičio spėjimą, kad Karaliaučiuje Daukanto lankytasi ir gal kiek padirbėta tenykščiaime archyve⁴. Tačiau, jei taip ir buvo, Pretorijaus rankraštis, matyt, Daukanto turėta rankose trumpai, o gal kai kas iš jo žinota tik per kokį tarpininką. Nedaug ką Daukantas galėjo nusižiūrėti iš lenkų kalba apie lietuvių liaudies kultūrą rašiusio L. Jucevičiaus⁵, kurio iki "Būdo" pasirodymo išleistus pasakojimus apie lietuvių kaimiečių kultūrą sudarė fragmentiškos įspūdžių pabiros. Apie senuosius tikėjimus šis tas į "Būdą" pateko iš J. Lasickio knygelės⁶ bei T. Narbuto "Lietuvos istorijos" pirmojo tomo⁷, tačiau šie leidiniai, matyt, Daukantui bevo nelabai priimtini. Bent jau į Narbuto publikacijas jo žiūrėta kritiškai. Vien iš to, kad, esant tokiam stambiam senosios religijos istorijai skirtam darbui, kaip Narbuto "Istorijos" pirmasis tomas, Daukantas specialiame "Būdo" skyriuje išdėstė iš esmės kitą tos religijos koncepciją, rodo, jog Narbuto lietuvių mitologi-

jos samprata jam buvo svetima. Narbuto mitologijos aiškinimus Daukantas yra kritikavęs ir viename iš savo laiškų⁸.

"Būdas" – ne politinės, o kultūros istorijos knyga. Ją rašydamas, Daukantas palyginti nedaug pavartojo spausdintų bei archyvinių istorijos dokumentų. Pagrindinis ir patikimiausias duomenų šaltinis čia jam buvo iš vaikystės prisimenami kaimo žmonių papročiai, elgesio normos, tradicijos, gimtoji kalba, ta kalba funkcionuojanti tautosaka. Dainų, rašydamas "Būdą", jis turėjo gana daug, nes vos ne kartu su juo galėjo paskelbti "Dainių žemaičių" tomelį⁹ ir planuoti netrukus išleisti kitą. Tačiau dainas panaudoti etnografiniame apraše, matyt, jam nelabai sekėsi. Dainos – vadinamo aukštojo poetinio stiliaus kūryba, pakylėta nuo realios tikrovės į jausmų ir simbolių plotmę. Jų pavyzdžiais motyvuoti konkrečius gyvenimo reiškinius, kaip darbai, pastatai, apranga, maistas, apeigos, senoji tikyba, dvasinė ir pilietinė vyresnybė, kariavimo būdas, prekyba ir pinigai beveik visai netiko, ir Daukantas šioje knygoje pasinaudojo tik keliais jų fragmentais. Pasakos¹⁰ vėlgi daugiausia vaizduoja fantastinius, tikrovėje neegzistuojančius kraštus, nerealių galių veikėjus ir dar nerealesnius jiems padedančius gyvūnus. Jų siužetais remtis autoriui, užsimojusiam sukurti neišgalvotą tau-

¹ Budą Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū iszraszję Pagal Senowęs Rasztū Jokyb's Łaukys. – Petropilie, 1845. Straipsnyje "Būdas" cituojamas iš paskutinės S. Daukanto raštų laidos: Daukantas S. Raštai. – V., 1976. – T. 1.

² Lepner Th. Der Preusche Littauer. – Danzig, 1744.

³ Prătorius M. Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubüne... herausgegeben von Dr. W. Pierson. – Berlin, 1871.

⁴ Lietuviškoji enciklopedija. – K., 1937. – T. 6. – P. 139.

⁵ Jucewicz L. A. Rysy Żmudzi. – Warszawa, 1840; Jucewicz L. A. Wspomnienia Żmudzi... – Wilno, 1842.

⁶ Lasicij Poloni J. De Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatorum et falsorum Christianorum... – Basileae, MXDCXV.

⁷ Narbutt T. Dzieje Starożytnie narodu litewskiego. – Wilno, 1835. – T. 1.

⁸ Daukanto laiškai // Mūsų senovė. – 1922. – T. 1. – Kn. 4–5. – P. 770.

⁹ Dajnes Žiamajtiū pagal Zōdiū Dajninikū iszraszytas. Pirmasis pėdelis. – Petropilie, 1846.

¹⁰ Pasakų rinkinį, datuotą 1835 m., rašydamas "Būdą", Daukantas turėjo. Žr. Grigas K. Simonas Daukantas ir lietuvių tautosaka // Simonas Daukantas. Žemaičių tautosaka. – V., 1983. – T. 1. – P. 33–35.

tos portretą, irgi nebuvo kaip. Išskyrus vieną mitologinę sakmę apie laumes ir užmirštą kūdikį, Daukantas pasakojamosios tautosakos necitavo. Liko smulkioji tautosaka – patarlės, priežodžiai, frazeologizmai, etiketo raiška, visa tai, kas turėjo pastovią leksinę sandarą ir buvo sudėtinė kalbos dalis, ekspresyvosios raiškos detalės. Va šiuose dalykuose Daukantas ir pastebėjo nemažai sąsajų su "Būde" aprašomais kultūros reiškiniiais, į tas sąsajas rėmėsi.

Nesunku pastebėti, kad į "Būdą" patarlės ir frazeologija pateko iš dviejų šaltinių. Vienas jų – paties Daukanto savastis, jo raiškos priemonėmis tapę tradiciniai žodžių junginiai. Šeimoje, Žemaitijos kaime, o ir bendraujant su tautiečiais išsiugdyti kalbos įgūdžiai su visa šnekos vaizdingumo ir ekspresyvumo priemonių įvairove teikė jam nemažą patarlių ir frazeologijos atsargų. Gerai mokėjęs savo gimtąją kalbą ir visus spaudai skirtus raštus tik ja kūręs, Daukantas vaizdingą frazę mėgo ir vartojo kaip vieną iš įtaigos veiksnių. Taip į "Būdą", kaip ir į kitus istorinius veikalus, pateko daug tradicinių žodžių junginių, pavartotų rišliame kontekste. Kitas šaltinis – iš skaitytų leidinių jo paties išsirankiotos lietuvių patarlės bei kita frazeologija, taip pat – įvairiais būdais gauti rankraštiniai šios tautosakos rinkiniai. Jau minėjome, kad Daukantas, rašydamas "Būdą", turėjo po ranka iš Lepnerio "Prūsijos lietuviu" nusirašytą patarlių pluoštelį ir su nuorodomis į Lepnerį kelis tekstus citavo. Daug daugiau "Būdo" autorius turėjo šios tautosakos išsirašęs iš K. Milkaus žodyno¹¹ ir iš šio sąrašo imtais tekštais taip pat rėmėsi. Milkus didelę dalį patarlių savo žodynui buvo ėmęs iš XVII a. pabaiga – XVIII a. pradžia datuojamo J. Brodovskio žodyno rankraščio. Daukantas tai žinojo. Matydamas, kad apytikriai prieš pusantro šimtmečio užrašytos tradicinės frazės lygiai tokiais pat pavidalais vartojamos žmonių ir jo laikais, galėjo neabejoti jų ilgaamžiškumu ir jose įžiūrėti istorijos atgarsius. Kaip tik tai jis turėjo galvoje, nuolat "Būde" primindamas, kad ta ar kita jo laikais vartojama frazė yra paveldėta iš tolimos praeities, ir kad ji mena senas, prosenių šimtmečiais puoselėtas, elgesio, moralės normas.

Praeities atgarsius, tebeskambančius patarlėse, Daukantas mėgo priminti. Daug patarlių tekstų jis citavo čia pat pridurdamas: "kaipgi šiandien dar sakoma yra" (p. 449), "ir taip senu įpročiu šiandien sakoma yra" (p. 448), "todėl šiandien dar sako" (p. 448), "kaip šiandien dar tariama yra į paiką žmogų", (p. 585), "ką patarlės šiandien dar viršiaus minavotos stigavoja"

(p. 603) ir pan. Suprask: cituojami posakiai sukurti žiloje senovėje, prieš keletą, o gal ir keliolika šimtmečių; dabartinių lietuvių proseniai jais reikė savo įsitikinimus, nuotaikas, skelbė doros ir elgesio normas; kalbos atminties dėka jie ėjo iš kartų į kartas ir štai dar šiandien žmonių nepamiršti. Pasiremdamas jais, paties girdėtais ir vartojamais, bet žodis žodin pasikar-tojančiais ir prieš pusantro šimto metų kitų žmonių paliktuose raštuose, autorius ir kūrė senovės lietuvių dvasinės kultūros paveikslą.

Neįmanoma straipsnyje išvardyti visų "Būde" Daukanto cituotų patarlių ir frazeologizmų, kurių galėtume priskaičiuoti apie pusantro šimto. Tenkinamės ryškesniaisiais į knygą patekusių tradicinių tekstų pavyzdžiais, vienur autoriaus pasitelktais jo teiginiams ir išvadoms patvirtinti, kitur tapusiais meninio pasakojimo sudėtine dalimi. Beje, du funkcinis stilius griežtai atriboti Daukanto kūrinyje nėra lengva, o gal ir neįmanoma, nes patarlės ir ypač frazeologizmai patys savaime yra kalbos ekspresijos elementai ir bet kokiame kontekste išlaiko tam tikrą meninės įtaigos krūvį. Antra vertus, ir patys emocingiausi knygos epizodai buvo sukurti istorinės tikrovės rodymo sumetimais. Jie buvo, bent jau paties Daukanto supratimu, mokslinių argumentų detalės. Todėl, skiriant moksliniu ir grožiniu stiliumi išreikštus pradus, galima tik žiūrėti, kurie iš jų kur atliko svaresnį vaidmenį.

Patarlėse Daukantas ieškojo atsakymų į daugelį klausimų. Iš jų citavimo ir interpretavimo būdų aiškėja, kaip jis suprato kalbos duomenų istorinę vertę. Kalba – ilgaamžis daugybės kartų informaciją, patirtį, išmintį, jausmų ir įspūdžių raišką akumuliuojantis ir išlaikantis mechanizmas. Pastovios formos tradicinėse frazėse galima įžiūrėti praeities kartų generuotas daugiau ar mažiau išbaigtas ištarmes, iš kurių įmanoma nuspėti, kaip kalbos vartotojai tolimoje praeityje žiūrėjo į atitinkamus gyvenimo reiškinius ir kaip juos vertino. Neveltui T. Narbutui rašytame laiške jis ragino šį mitologijos istoriką pasidomėti, kaip "Būde" ją aiškina "tikras lietuvis, kuriam kalba buvo vadovu"¹². Įžiūrėdamas patarlėse tautai būdingus mąstymo standartus, jis bandė spręsti, kas praeityje yra buvę ir kokios protėvių vidinės nuostatos žymu tradicinėse frazėse. Deja, konkrečių tekstų reikš-

¹¹ Mielcke CH. G. Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Woerter-Buch. – Koenigsberg, 1800.

¹² Daukanto laišakai // Mūsų senovė. – T. 1. – Kn. 4–5. – P. 770.

mes aiškinti nelabai jam sekėsi: patarlių vaizdų semantiką jis suvokė gana tiesmukai, beveik visai nepaisė posakių poetikos, apie praeitį sprendė daugiausia pasikliaudamas tekstuose minimomis realijomis. Be to, nevengė atskirus savo teiginius motyvuoti keliomis skirtingų prasmų patarlėmis, galima sakyti, jų serijomis.

Temų ir problemų, kurias patarlių pagalba Daukantas bandė aiškinti, "Būde" daug, jos įvairios. Net keliose vietose, pavyzdžiui, rašoma apie lietuviams būdingą laisvės meilę. "Liuosybę savo, – sakė jis, – pervis mylėjo ir godėjo, už kurią viso pasaulio aukso nebūt ėmę; todėl dar šiandien tariama yra: "Liuosas lab ir po kere begyvena"; atkakliai vergybės neapvežėjo ir už velnių darbą turėjo, tardami: "Velnius tau, – sako, – tevergauja, ne žmogus", o tiems, kurie tarė jiems vergauti ir kentėti, džiugindami juos laimingesne atente, visados vienokį atsaką davė tardami: "Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės" (p. 448). "Kas liuosą žmogų vergė, – skaitome kitoje vietoje, – tą šunimis suplėšydino, kaip šiandien dar yra sakoma į nedorą žmogų: "Šunies kėsnis" arba: "Šunys pamestą neštų, šunkalys" (p. 586). Lietuvių tikėta, "jog kokiu žmogus esąs ant šio pasaulio, tokiu būsiąs ir po smerčio: jei čia vergu – ir ten vergu, jei čia liuosu – ir ten liuosu" (p. 603). Todėl nebijota žūti, drąsiai žiūrėta mirčiai į akis. "...ir taip sako įsirūpinęs žemaitis: "Diena mano – amžius mano" arba: "Diena būtoji", arba: "Ne saulės amžių gyvensiu", arba: "Pūsta tavęs ar manęs", arba sako "Nuo baimės mirusiam bezdaly skambina" (ten pat).

Visi čia Daukanto cituoti tekstai – tikros lietuvių patarlės ir frazeologizmai. Vienur jų ryšys su autoriaus samprotavimais apie laisvės branginimą ir narsą aiškesnis, kitur tolimas, o kartais tų dalykų ir visai nesama. Patarlių įvaizdžiai suvokiami kaip neginčijamos tiesos. Taip surašyti, su natūralių šnekų kontekstu nesusieti posakiai pakimba ore, atrodo kaip atsitiktiniai į autoriaus kalbą įterpti priedai ir svarbiausia – neprabyla juose užkoduota meninių įvaizdžių jėga.

Geriau Daukantui sekėsi tradicinius posakius priminti, pasakojant apie lietuvių prisirišimą prie gimtojo krašto. Net dusyk jis kartojo tą patį motinų atodūšį dėl svetimoje žemėje galvą paguldžiusio sūnaus. "Šiandien žemaitė ar kalnėnė, išgirdusi svečioj žemėj sūnų mirusį, pirmieji žodžiai jos širdgilo yra: "Vaikeli brangusis, – sako, – svetima žemė tavo kaulus uždenge"; ir taip nesigaili, jog sūnus mirė, bet to, jog jis svetimoj žemėj paliko palaidotas" (p. 457–458). Kitoje vietoje to paties posakio prisireikė aiški-

nant senovės lietuvių pažiūras į pomirtinį gyvenimą. "Kritusį karėj savo karvedį turėjo pagrobti iš nagų neprietelių ir gimtoje žemėje sudeginę palaidoti, kas buvo visų didžiausia goda, laime ir tikybos atlikimu, nesgi pagal jų nuomonę tas tiktai tegalėjo į dangų eiti, kas buvo savoj žemėj palaidotu, kitaip klaidžiojo jo dūšia po medžius, namus ir tyrus, viso pikto kentėdama ir pati daug pikto darydama savo gentims ir žmonėms, jog jos nepalaidojo. Todėl visų smarkiausioj mūšoj turėjo kritusius nuo neprieteliaus panešti ir juos savo daba palaidoti, ką iki šiol žemaičiai tebminavoja, kaipgi šiandien dar motina žemaitė, išgirdusi savo sūnų svečioj šaly mirusį, pirmieji žodžiai jos širdgilo yra: "Vaikeli..." Tokiais, kaip ir kai kuriais kitais atvejais tradicinis tekstas lyg ir pritampa prie autoriaus dėstomų dalykų ir jų įspūdingumą sustiprina. Nesuplakami skirtingų prasmių posakiai, motyvuojant kokį vieną atskirą teiginį.

Skyriuje, kuriame aptariamas senovės lietuvių tikėjimas, Daukantas mini dievybę Perūno vardu ir kildina ją iš žodžio *perėti*. *Perūno* ir *perkūno* žodžių reikšmės esą supainioję lietuvių kalbos dorai nemokėję svetimtaučiai. Netiksliai esą jų aiškinamas tradicinis tekstas "Perkūnali dievali, nemušk žemaičio, o gudą kaip šunį rudą" (p. 492), perkūnui priskiriant dievybės funkcijas. "...nepermanydami jų kalbos, parašė, jog lietuviai perkūniją už dievą turintys ir garbinantys. Lygia dalia ir visus kitus Perūno dievo privalumus, viršiau minavotus, ypatingais dievais pramanė" (p. 492–493). Negalėdamas šios savo teorijos paremti istoriniais dokumentais nė kokiais kitais tradiciniais tekstais, jis čia tiesiog prieštaravo savo paties citatai. Atrodo, kad subjektyvi autoriaus idėja nepakluso po ranka turėto teksto tiesai. Vis dėlto Daukanto garbei reikia priminti, kad čia jis cituojamo teksto neklastojo – žodžio *perkūnali* nekeitė į *perūnali* ar kaip kitaip.

Nevengė "Būdo" autorius cituoti posakių apie antgamtinges būtybes, kurių istoriškumui patvirtinti kitų duomenų, matyt, neturėjo. Tai jis darė korektiškai, pakartodamas turimus tekstus ir tik vienu kitu žodžiu juos pristatydamas. Taip prabėgomis užsiminta apie antgamtišką saulės prigimtį. "...sekantis patarlėmis ir dainomis, – rašė jis, – gal manyti, jog saulė vaikus turėjusi, kaipgi šiandien dar yra tariama į sužyžusį žmogų, sako: "Tam nė saulės duktė neįtiktų", nes kokia ta duktė yra buvusi, to negali rasti" (p. 505). Visai trumpai ten pat paminėti ir L. Rėzos dainų leidinyje¹³ Daukan-

¹³ Dainos oder liththauische Volkslieder gesammelt, übersetzt und mit gegenüber stehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa. – Königsberg, 1825.

to pastebėti saulės šeimos motyvai. Išvardytos kai kurios kitos mitinės būtybės kaip indėvės ("Kuri čia tave indėvė suka" p. 505), Giltinė ("Giltinių kalpa", "Eik sau po giltinių" p. 505), Laumė, Laima, Nelaimė, Jorė. Beprasmiška būtų priekaištauti Daukantui, kad jis čia neaiškino cituojamų tekstų stilistinių funkcijų, nes jo laikais apskritai folkloristams, ne tik istorikams ar rašytojams, dar buvo toli iki to, o tekstų publikavimo ir paviršutiniškų prasmų paieškų atžvilgiu tai buvo lietuvių istoriografijoje šioks toks pradžiamokslis.

Bet našiausiai Daukantas panaudojo "Būde" frazeologiją, pats nuolatos prabildamas jos vaizdais. Išstisas knygos pastraipas jis sukūrė ne ramstydamas tradicinėmis frazėmis savo žinias ar pažiūras, o sakydamas jas, kaip savo. Tokiais atvejais vaizdingas žodis pats susiranda sau vietą, autorinės ir tradicinės kalbos detalės susilieja į nedalomą visumą, įgyja natūralų švėtėjimą. Minties ir vaizdo pilnatį, pavyzdžiui, iškart pajuntame skaitydami stebinančia vaizdo jėga pasižymintį Daukanto pasakojimą apie kaimo gryčiose išlikusią gyvą lietuvių kalbą. "...tiktai viena pati jų kalba it žalia bruknelė, nuo speigų apšarmojusi, lig šiai dienai tebežaliuoja, kaip ženklas viso to buvusio" (p. 408). Liaudiškas kalbos palyginimas su žalia bruknele, sustiprintas žiemos speigų ir šarmos metaforomis, sunkių tautos negandų fone užgauna jausmus ir protą. Tebežaliuojančios bruknelės motyvas įžiebta ateities viltį, išsaugota kalba čia – ženklas, kad tauta nežuvus.

Žmogaus susigyvenimą su gamta Daukantas pavaidavo vos ne kaip sakralinį vyksmą. Priminę, kad "kalnėnai ir žemaičiai kienes, gandrūs, blezdingas, varnus, arba kriauklus, šarkas, triškius, žyles už šventus turi" (p. 520), jis toliau pasakoja apie kaimiečių šnekose kas pavasaris minimas simbolines paukščių pasirodymo prasmes. "Nesgi žinoma yra, jog kielė parlėkusi ledą spiria laukan, gandras parveda pavasarį, blezdinga šilimą ir nieko pikto žmogui nedaro, bet, su juo draugėj gyvendami, džiaugiasi lygiai vasaros linksmybėmis" (p. 521). Ir kielės, išspiriančios ledą, tradicinis įvaizdis, ir simboliški kitų pavasario pranašų motyvai liaudiški. Jais prakalbęs Daukantas – tikras beletristas.

Su beletristo polėkiu aprašė Daukantas atskirus mitinius siužetus. Toks yra jo pasakojimas apie amžiną perkūno ir velnio nesantaiką. "...ūkiantis ir žaibuojant ir iš tolo krušai kriokiant ar kitai kokiai baisiai nočiai gorinant, šeiminkas, paėmęs visų skanųjį valgį, tankiai lašinių paltį į kukšterą įkabinęs, kepurę nuvožęs, apnešė tris kartus aplink savo rugius ar varstą,

trigubai tais žodžiais melddamas Perūną, savo Titį: "Perūne dievali, nemušk ant mano javų to kipšo, melsiu tave šia palčia lašinių", nesgi tariama buvo jei jis susigrums su kipšu ant jo javų, jam nuo to didi iškada, arba žala nutiks" (p. 537). Išnašoje nurodomas citatos šaltinis – minėta Lasickio knygelė apie lietuvių dievus¹⁴, bet ir pasigautas mitologinis tekstas, ir autorinis komentaras čia vienas kitą papildė, rikiuojasi į meninę visumą.

Beletristo vaizduotės užmojis atsiskleidžia vestuvių apeigų aprašyme, kur išskaičiuojami jaunamartės vaišių patiekalai. "Čia ji atidarė savo skrynias, skrynales, prikrautas pyragų įvairių įvairesnių ir skanių skanesnių, kepenių ir pečenkų, kvepiančių kvepiančesnių visokių gyvulių, žvėrių ir paukščių kieminųjų ir medinųjų, midaus, alaus seno senesnio, stipraus stipresnio, vietoje vynu ir orielkų gėrė kumelės pieną nugeižėjusi, trumpai sakant, vieno paukščio pieno tenai nebuvo" (p. 463–464). Laipsniuoti epitetai, hiperbolės, visa vaizdingų žodžių tirada čia susiderina į įspūdingą visumą, prabyla į skaitytoją labai įtaigiai. Daukantas su tokiais ir panašiais pasakojimo epizodais iškyla prieš akis kaip stiprus beletristas. Pamatome "Būde" pirmąsias lietuvių grožinės prozos kregždes.

Matydami visa tai ir pradėdami abejoti, ar Daukantas rašytojas kartais nepranoksta Daukanto istoriko. Bent jau šių dienų skaitytoją tokios teksto atkarpos labiau veikia tikrai meniškų epizodų įspūdingumu, negu aprašytų istorinių faktų tikrumu. Senąją Lietuvos kultūrą Daukantas išaukštino, idealizavo, ir šiandien mes ją daugeliu atžvilgių priimame kaip meninę išmonę, negalinčią pretenduoti į istorinę tiesą. Tą išmonę mus veikia, ji iškyla prieš mūsų akis kaip graži vizija, kuri žmogų ir pilietį taurina, išjudina patriotines aspiracijas. Tad ir keliame klausimą, ar nevertėtų Daukantą labiau įvesti į lietuvių literatūros istoriją, negu iki šiol tai buvo daroma. Jis to nusipelnė. Nuostabūs jo sukurti gamtos vaizdai, Lietuvos istorijos iškilūs įvykiai, liaudies buities motyvai turėtų nelikti nepastebėti vidurinių mokyklų programose, juos dažniau turėtume rodyti mūsų plačiajai visuomenei.

¹⁴ Lasickio tekstą Daukantas citavo netiksliai: *Percune* pakeista į *Perune*, *dievvu* – į *javų*, *palti miessu* – į *melsiu tave šia palčia lašinių*. Žr. Lasickis J. Apie žemaičių... dievus. – V., 1969. – P. 47.